

Мар'яна Вербіцька,

кандидат юридичних наук, доцент, доцентка
кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5011-7958>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ Й АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (ЧАСТИНА ДРУГА)

Здійснено порівняльне дослідження особливостей забезпечення позову в адміністративному та господарському судочинстві. Проаналізовано заходи забезпечення позову в кожному з указаних процесів, незважаючи на це, також описано та досліджено універсальні правила подання заяви про забезпечення позову, вимог до такої заяви тощо. Наголошено на різних видах забезпечення позову в господарському та адміністративному судочинствах, а також на тому, що КАС України не передбачає зустрічне забезпечення.

У ході написання публікації авторка зачіпає практичні аспекти вжиття заходів забезпечення позову, аналізує судову практику, зокрема позиції Верховного Суду.

Результатом проведення дослідження інституту забезпечення позову через призму порівняння є окреслення окремих проблемних аспектів, пов'язаних з регламентацією цього процесуального інституту, а також пропозиції щодо удосконалення законодавчих правил з такого приводу та, ймовірно, універсалізації практичних підходів до питань щодо забезпечення позову.

Ключові слова: забезпечення позову, заходи забезпечення позову, стадія судочинства, зустрічне забезпечення, ухвала, рішення суду, господарське судочинство, адміністративне судочинство.

Verbitska M.

Securing a claim in the economic and administrative process: a comparative legal aspect

The article is devoted to a comparative study of the features of securing a claim in administrative and commercial litigation.

It is emphasized that the procedural institution of securing a claim is of great, and sometimes decisive, importance for the effective protection of the violated right of an individual or legal entity, that is, for the implementation of the fundamental principle of the rule of law, justice, one of the main elements of which is the real and final resolution of the case. After all, as determined by the Constitutional Court of Ukraine, justice in its essence is recognized as such only on the condition that it meets the requirements of justice and ensures effective restoration of rights.

The author analyzes the specifics of measures to secure a claim in each of the specified processes, however, she also describes and examines the universal rules for submitting an application for securing a claim, requirements for such an application, etc. The article emphasizes different types of claim security in commercial and administrative proceedings, as well as the fact that the Code of administrative litigation of Ukraine does not provide for counter security.

In the course of writing the publication, the author touches on the practical aspects of taking measures to secure a claim, analyzes judicial practice, in particular, the positions of the Supreme Court, in particular, both the Cassation Administrative Court and the Cassation Commercial Court.

The result of conducting a study of the institute of securing a claim through the prism of comparison is the outline of certain problematic aspects related to the regulation of this procedural institute, as well as proposals for improving the legislative rules on this matter and, probably, universalizing practical approaches to issues related to securing a claim.

In general, it has been established that securing a claim in the Ukrainian judiciary today works quite efficiently, is a common phenomenon, and is often applied.

Keywords: securing a claim, measures to secure a claim, stage of litigation, counter-security, resolution, court decision, commercial litigation, administrative litigation.

Як слушно зазначає Г. Медвідчук, «універсальною тезою адміністративних судів у разі відмови в забезпеченні позову є: «суд приходиться до висновку про відсутність підстав для вжиття заходів забезпечен-

ня позову», що недопустимо для нормального функціонування адміністративного судочинства в Україні, адже мотивування судових рішень є механізмом контролю за здійсненням судочинства, судові рішення має показувати стороні, що її почули» [1, с. 179]. Власне, аналогічні обґрунтування щодо відмови у задоволенні заяви про забезпечення позову наводять також господарські суди.

Однак, на наш погляд, указане призводить до порушення ідеї верховенства права, яка ґрунтується на застосуванні судом законів однаково для всіх і здійсненні його тлумачення в спосіб, що забезпечує пріоритет прав і свобод людини.

Таким чином, під час розгляду питань щодо забезпечення позову максимальне значення має суддівський розсуд, а це часто призводить до маніпуляції оціночними поняттями.

Якщо звернутися до видів заходів забезпечення позову в господарському судочинстві, то варто зазначити, що їх коло значно ширше.

Відповідно до ст. 137 ГПК України у господарському процесі позов забезпечується:

- 1) накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачу і знаходяться у нього чи в інших осіб;
- 2) заборонаю відповідачу вчиняти певні дії;
- 3) заборонаю іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання;
- 4) зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку;
- 5) зупиненням продажу майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту;
- 6) зупиненням митного оформлення товарів чи предметів, що містять об'єкти інтелектуальної власності;
- 7) арештом морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги;
- 8) іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України.

Тобто у такому разі перелік не є вичерпним, його зміст обумовлений специфікою господарської діяльності.

Найбільш поширеними заходами забезпечення позову в господарських судах є арешт та заборона вчиняти певні дії (наприклад, реєстраційні). Однак варто наголосити, що як в адміністративному, так і в господарському процесі підстави для вжиття будь-яких заходів забезпечення позову дуже оціночні, що, на жаль, часто призводить до неефективності цього процесуального інституту.

Наприклад, на практиці виникла ситуація, коли в кримінальному провадженні був накладений арешт на певне майно. Проте ухвала слідчого судді оскаржувалася в апеляційному порядку. Окрім того, справа щодо цього майна розглядалася у господарському суді. Коли позивач подав клопотання про забезпечення позову до господарського суду, той відмовив з тих підстав, що уже накладений арешт на майно. Проте жодним процесуальним кодексом не передбачена така підстава для відмови у забезпеченні позову, нема також відповідних правових позицій Верховного Суду тощо. У результаті цього в апеляційному провадженні арешт, накладений слідчим суддею, був скасований з процесуальних підстав, і позивач втратив все майно, яке було предметом позову в господарському процесі. Відтак, він відмовився від позову. Таким чином, сміливо можна говорити про неефективність інституту забезпечення позову, про недалекоглядність судді господарського суду, який не встановлював обґрунтованість чи необґрунтованість заяви про забезпечення позову, а, натомість, відмовив із суто технічних міркувань.

Переконані, що інститут забезпечення позову може бути ефективний лише у разі відходу суддів від правового пуризму. Г. Мойсенко слушно зазначає, що «відсутність чітко визначених стандартів оцінювання відповідних понять, тлумачення відповідних нормативних положень створює досить широкі можливості для прояву суб'єктивного суддівського розсуду, прийняття різних за змістом постанов, що визнати виправданим не можна» [2, с. 3].

Серебрякова Ю. раціонально зауважує, що причиною виникнення проблем правозастосування в окресленій сфері є те, що за основу вжиття заходів забезпечення позову використано конструкцію, що побудована на припущенні, яке завжди має суб'єктивний характер та може буде доведене тільки у точних науках [3, с. 220].

Таким чином, ключова проблема визначення підстав забезпечення позову в судочинстві полягає у їх залежності від обставин, які не існують на момент вирішення питання про забезпечення позову. Через це

позивачі, обгрунтовуючи наявність підстав для забезпечення позову, вимушені посилатися тільки на власні міркування або прогнози, підтвердити які аргіогі не в змозі. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми практики вбачають напрацювання (насамперед, через судову практику) єдиного підходу до вирішення питань, які виникають під час здійснення заходів щодо забезпечення позову [4].

Позитивно оцінюючи спробу практиків сформувати єдиний підхід до вирішення окресленої проблеми, доводиться констатувати її безперспективність із огляду на неспроможність охоплення всіх можливих обставин, які можуть виникнути у разі незабезпечення адміністративного чи господарського позову.

Проте, на нашу думку, в адміністративному судочинстві забезпечення позову має відбуватися більш ефективно, оскільки переважна більшість справ, які розглядають адміністративні суди, стосуються оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Як відомо, відповідно до правил КАС України діє презумпція неправомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, адже саме на цього суб'єкта покладається обов'язок довести правомірність його дії чи рішення (ч. 2 ст. 77 КАС України).

Отже, адміністративні суди аргіогі мають своїм обов'язком більш скрупульозно вивчати підстави для забезпечення позову і переважною для них має бути мета оптимального забезпечення потенційно відновлених прав чи законних інтересів позивача.

Крім того, у зв'язку з окресленими особливостями адміністративного судочинства, КАС України не передбачає зустрічного забезпечення.

Зустрічне забезпечення – це відносно нова процесуальна конструкція, яка була запроваджена у ході оновлення процесуального законодавства у 2017 р. Зустрічне забезпечення є гарантією відшкодування можливих збитків відповідача, має на меті забезпечити баланс інтересів сторін і нейтралізувати можливі негативні наслідки, які можуть виникнути внаслідок застосування судом забезпечувальних заходів.

Відповідно до приписів ст. 141 ГПК України суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення). Зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів в розмірі, визначеному судом. Якщо позивач з поважних причин не має можливості внести відповідну суму, зустрічне забезпечення також може бути здійснене через:

1) надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму та від погодженої судом особи, щодо фінансової спроможності якої суд не має сумнівів;

2) вчинення інших визначених судом дій для усунення потенційних збитків та інших ризиків відповідача, пов'язаних із забезпеченням позову.

Розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. Заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірні із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову.

Питання застосування зустрічного забезпечення вирішує суд в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення позову. Якщо клопотання про зустрічне забезпечення подане після застосування судом заходів забезпечення позову, питання зустрічного забезпечення вирішується судом протягом десяти днів після подання такого клопотання. Копія ухвали про зустрічне забезпечення направляється учасникам справи не пізніше наступного дня після її постановлення.

Водночас аналіз ухвал щодо зустрічного забезпечення в Єдиному державному реєстрі судових рішень дозволив виснувати: довести потребу в зустрічному забезпеченні ще важче, ніж довести необхідність забезпечення позову. Близько 2/3 ухвал, постановлених у 2023 р. щодо зустрічного забезпечення, у резолютивних частинах містять відмову в ньому.

Насправді, основна проблема полягає у складності доведення обсягу збитків, які може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову. Тобто якщо для забезпечення позову складно доводити обставину, яка може відбутися у майбутньому, то для зустрічного забезпечення ще потрібно довести конкретний розмір збитків, які теж можуть виникнути у майбутньому. Крім того, на практиці доводилося стикатися із поверненням заяви про забезпечення позову у зв'язку з тим, що в цій заяві не було запропоновано зустрічне забезпечення.

Хоча у такій конкретній справі у заяві містився абзац такого змісту: «Щодо зустрічного забезпечення. Оскільки йдеться про немайновий спір, вважаю, що забезпечення позову у вигляді заборони вчиняти будь-які реєстраційні дії стосовно Товариства з обмеженою відповідальністю «...» (код ЄДРПОУ ...) ні-

яким чином не завдасть збитків відповідачу 1 та відповідачу 2. Тому потреби у зустрічному забезпеченні нема».

Окрім того, з цього приводу однозначною є позиція Верховного Суду: відсутність у заяві про забезпечення позову пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення та невирішення судом питання зустрічного забезпечення не є підставою для скасування оскаржених судових рішень, оскільки не позбавляє відповідача права звернутися з клопотанням про зустрічне забезпечення окремо у встановленому законом порядку.

Вказане узгоджується із висновками Верховного Суду у постановках від 02 березня 2023 року у справі № 643/14180/21, від 21 грудня 2020 року у справі № 487/5726/19, від 30 червня 2021 року у справі № 752/2342/19, від 23 грудня 2022 року у справі № 760/34352/21.

Ще одним цікавим з практичної точки зору аспектом щодо розгляду заяв про забезпечення позову є строк розгляду заяв про забезпечення позову, який є універсальним для усіх видів судочинства і становить два дні з дня подання такої заяви. Логіка законодавця зрозуміла: як правило, забезпечення позову є нагальною потребою, а тому вимагає невідкладного розгляду судом і виконання у разі позитивного рішення суду. У цьому ракурсі потрібно зазначити – таку заяву краще подавати у першій половині робочого тижня, якщо ви дійсно потребуєте негайного її розгляду і час «грає проти вас». Крім того суд на власний розсуд вирішує питання про забезпечення позову або без судового засідання, або призначає таке засідання, якщо у нього виникла необхідність заслухати заявника, або у винякових випадках – інших учасників (ст. 154 КАС України, 140 ГПК України).

Щодо виконання ухвали про забезпечення позову, то у цій площині існує безліч проблем. Виокремимо одну з них.

Відповідно до ч. 1-2 ст. 144 ГПК України, ч. 1 ст. 156 КАС України ухвала суду про забезпечення позову є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Така ухвала підлягає негайному виконанню з дня її постановлення незалежно від її оскарження і відкриття виконавчого провадження.

Примірник ухвали про забезпечення позову негайно надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також, залежно від виду вжитих заходів, направляється судом для негайного виконання державним та іншим органам для вжиття відповідних заходів.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 543/730/14-ц (провадження № 14-149цс18) виснувано, що: «забезпечення позову по суті – це обмеження суб'єктивних прав, свобод та інтересів відповідача або пов'язаних з ним інших осіб з метою реалізації в майбутньому актів правосуддя й задоволених вимог позивача (заявника). Зазначені обмеження суд установлює в ухвалі, вони діють до заміни судом виду забезпечення позову або скасування заходів забезпечення позову. Посилання заявника на те, що на момент укладення спірних договорів ухвала судді про забезпечення позову ще не перебувала на виконанні органів державної виконавчої та реєстраційної служб, не має правового значення, оскільки за змістом статті 153 ЦПК України в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин, ухвала про забезпечення позову виконується негайно, а її оскарження не зупиняє виконання та не перешкоджає подальшому розгляду справи».

Проте на практиці судді часто аргументують свою позицію саме тим, що орган, який мав виконати таку ухвалу про забезпечення позову, ще не отримав її, а тому вважають його дії законними. Крім того, процесуальні кодекси вказують, що ухвала про забезпечення позову підлягає до виконання з дня її постановлення, а в самих таких ухвалях, як правило, у резолютивній частині визначається, що «ухвала набирає законної сили з моменту її підписання».

В одній господарській справі, доки ухвала про забезпечення позову не була передана на виконання компетентним органам, була вчинена дія, яку ця ухвала забороняла, – у день постановлення ухвали.

Учасники справи мали вирішити питання: чи набула ухвала законної сили на момент вчинення цієї дії. З'ясували, коли суд електронним цифровим підписом завізував ухвалу. Водночас невирішеним є питання: який підпис судді береться до уваги – електронний цифровий чи власноруч проставлений суддею на оригіналі ухвали.

Висновки. Жоден науковець чи юрист-практик не може спроєктувати всі можливі комбінації у справах. Проте в процесі проведення дослідження виснувалося, що правова регламентація забезпечення позову як в адміністративному, так і в господарському судочинстві, незважаючи на важливість указаного

процесуального інституту, містить прогалини й упущення, особливо в частині підстав для забезпечення позову, оцінювання підставності таких заяв судом тощо.

З такого приводу вважаємо, що Верховний Суд мав би напрацювати сталу і конкретну практику, яка дала би змогу вирішити цю проблему. Станом на сьогодні Верховний Суд приділяє увагу забезпеченню позову, проте його позиції доволі «розмиті», не надають нижчестоящим судам конкретного алгоритму, який мав би застосовуватися в ході вирішення питань про забезпечення позову.

Іншою не менш важливою проблемою є виконання ухвал про забезпечення позовів. У статті відображено лише один аспект, яких на практиці значно більше. Проте навіть описана ситуація дає змогу дійти висновку про необхідність уточнення та конкретизації правил виконання ухвал про забезпечення позову.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 29 червня 2006 р. в справі «Пантелеєнко проти України» зазначив, що засіб юридичного захисту має бути ефективний як на практиці, так і за законом.

У рішенні від 31 липня 2003 р. у справі «Дорани проти Ірландії» Європейський суд з прав людини зазначив, що поняття «ефективний засіб» передбачає запобігання порушенню або припиненню порушення, а так само встановлення механізму відновлення, поновлення порушеного права. Причому, як наголошується у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «ОСОБА_4 проти Нідерландів», ефективний засіб – це запобігання тому, щоб відбулося виконання заходів, які суперечать Конвенції, або настала подія, наслідки якої будуть незворотними.

У процесі вирішення справи «Каїч та інші проти Хорватії» було б неприйнятно, якби у стаття 13 декларувалось право на ефективний засіб захисту, але без його практичного застосування. Таким чином, обов'язковим є практичне застосування ефективного механізму захисту. Протилежний підхід суперечить принципу верховенства права.

Таким чином, Держава Україна зобов'язана перед зацікавленими особами забезпечити ефективний засіб захисту порушених прав, зокрема – через належний спосіб захисту та відновлення порушеного права. Причому обраний судом спосіб захисту порушеного права має бути ефективний та має забезпечити реальне відновлення порушеного права.

Отже, законодавець, який до початку війни з російською федерацією уже розпочав роботу над редагуванням та оновленням процесуального законодавства в Україні, у найближчому майбутньому в ході її поновлення має звернути особливу увагу на теоретичні дослідження науковців, зауваження практиків щодо процесуального інституту забезпечення позову та створити чіткі механізми його реалізації на практиці.

Список використаних джерел

1. Медвідчук Г. Проблеми забезпечення адміністративного позову в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 174–183.
2. Мойсеєнко Г. Оціночні поняття в адміністративному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя, 2017. 222 с.
3. Серебрякова Ю. Щодо підстав застосування заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Правничий часопис Донецького університету*. 2011. № 1 (25). С. 217–222.
4. Марцинкевич С. Щодо підстав забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019 № 42. Т. 2. С. 77–80.

References

1. Medvidchuk, G. (2016). Problemy zabezpechennya administratyvnogo pozovu v Ukraini [Problems of securing an administrative claim in Ukraine]. *Administratyvne pravo s process – Administrative law and process, 1 (15)*, 174-183 [in Ukrainian]
2. Moyseyenko, G. (2017). *Otsinochni ponyattya v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy [Evaluative concepts in administrative justice of Ukraine]: dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Zaporizhzhya* [in Ukrainian]
3. Serebryakova, Yu. (2011). Schodo pidstav zastosuvannya zahodiv zabezpechennya pozovu v administratyvnomu sudochynstvi. *Pravnychy chasopys Doneckogo universytetu – Donetsk University Law Journal, 1 (25)*, 217–222 [in Ukrainian]
4. Marcynevych, S. (2019). Schodo pidstav zabezpechennya pozovu v administratyvnomu sudochynstvi. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser.: Yurysprudenciya – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence, 42 (2)*, 77-80 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023